

Vervolg van:

HISTORISCHE PLAATS EN ACHTERGROND VAN BUCER'S GESCHRIFT "VON DER WAREN SEELSORGE UNND DEM RECHTEN HIRTENDIENST" (1538)

Prof. W. van't Spijker.

III. DE OMSTANDIGHEDEN IN STRAATSBURG, DIE HEBBEN GELEID TOT HET ONTSTAAN VAN BUCER'S GESCHRIFT "VON DER WAREN SEELSORGE".

In een brief, die Calvijn in Oktober 1538 vanuit Straatsburg schreef aan Farel vermeldt hij de pogingen, die men in die tijd deed, om tot een geregelder oefening van de kerkelijke tucht te komen. "Nos tri in disciplinae instaurationem magno conatu, sed dissimulanter incumbere pergunt, ne si intelligant improbi, inter ipsa principia impedimentum afferant." (123)

Vooral het dissimulanter (ongemerkt, in 't geheim) heeft aanleiding gegeven tot de gedachte, dat Bucer in zijn optreden niet de moed van Calvijn zou hebben bezeten, die terwille van de invoering van de tucht immers ballingschap heeft verdragen. Courvoisier merkt op, dat het zeer waarschijnlijk is, dat wanneer Bucer op dezelfde wijze zou zijn opgetreden als Calvijn in Geneve, de Straatsburgers hem evenzeer zouden hebben weggezonden. Wellicht heeft het voorbeeld van Calvijn in Geneve Bucer in Straatsburg gemaand tot voorzichtigheid. Dat hem het ideaal van een zelfstandig de tucht oefenende kerk helder voor ogen stond blijkt uit een brief, die van Bucer bewaard bleef. In een schrijven aan Du Tillet, 27 september 1538 verdedigt Bucer de vrijheid van de Kerken en hun zelfbeschikingsrecht om zelf de gebruiken en de eredienst te regelen. Hij doet het in termen, die herinneren aan wat hij tien jaren eerder op het dispuut te Bern had verklaard ten aanzien van de kerkelijke macht. (124) In die tien jaar is er echter veel veranderd. De Reformatie kwam tot volledige doorbraak in Straatsburg. De crisis, die ontstaan was door het optreden van de verschillende Anabaptistische stromingen in Straatsburg, was bezworen door de synode van 1533. Toch bleef er veel te wensen over.

De tekening die Bucer in zijn geschrift geeft over de feitelijke toestand in de stad en in de kerk, laat dat zonneklaar zien. Hij schrijft zijn boek met geen ander doel, dan "Vff das wir eyn mal eyn ware vnnd recht geordnete Kirch Gottes vnnd der leib Christi seien, das wir dann sein müssen, oder aber von Christo dem Herren vnnd seinem reich in ewigkeyt verstossen sein". (125) Blijkbaar is het dus nog niet zo ver. Hij geeft de dopersen toe, "Das sich aber die frucht des glaubens vnnd Christliche zucht noch bei der gantzen menge, die uns höret, schwewlich herfür thut." (126) De voorzieningen voor de armen zijn wel getroffen, maar het is er mee als met alle andere stukken van de Reformatie. Bucer moet verklaren, dat het "wie vast aller anderen stück der Christlicher Reformation by uns noch ein geringer anfang ist." (127) Hij klaagt, dat de ernst en ijver in het verkiesen van seelsorger nog ver verwijderd is van de ijver en ernst der apostelen. "Darumb auch kein wunder ist, das am kirchendienst allenthalb leyder noch so fil vnnd grossen mangel

erscheinet." (128) "Nit meynen das vns nichts mangle vnd abgange, Nit vns duncken lassen dz wir schon eyn recht geordnete Kirchen vnnd volck Gottes seien, so yns doch der recht christlichen ordnung noch so vil oberstoht. Wir müssen vns eyn mal entschliessen ob wir doch auch wöllen Christen sein." (129) Dagelijks ervaren we, schrijft Bucer, "wie wenig noch sind die von christlicher zucht vnnd buss der sünden eyn rechten verstandt haben." (130)

DE SYNODE VAN 1533 EN DAARNA

In het nu volgende zien we eerst, hoe de feitelijke stand van zaken was, na de synode van 1533. Vervolgens wijzen we op de tegenstand en het verzet tegen een doorvoering van het op de synode beslotene. Tenslotte dient de vraag beantwoord in hoeverre Bucer bij de vormgeving, die hij aanduidt in zijn geschrift, werd beïnvloed door gedachten van en samenwerking met Oecolampadius.

1. *Het resultaat van de grote synode.*

Uitvoerig en tamelijk uitputtend is de geschiedenis van de Straatsburgse synode, die voor de constituering van de Kerk in Straatsburg en in de plattelandsgemeenten daaromheen van de grootste betekenis werd, beschreven door F. Wendel. Hij schetst het verloop vanaf de voorbereidende besprekingen tot aan het einde en wijst de invloed erven aan in latere kerkordeningen. Tal van raadsprotocollen, rapporten en dergelijke zijn bovendien later uitgegeven in de twee delen bronnen over de geschiedenis van de dopersen in Straatsburg. (131)

Het is nie noodzakelijk al deze gegevens te vermelden. Hier zij slechts gewezen op de Geloofsbelijdenis die werd aangenomen en op de Kerkorde die eveneens, zij het na veel aandringen van de zijde der predikanten, werd ingevoerd.

a. *De geloofsbelijdenis:* In zestien artikelen heeft de synode uitgesproken, "was man hie als christlich leere fürt vnd füren solle." In een raadsvergadering van 4 maart 1534 werd besloten om officieel te blijven bij de op de rijksdag te Augsburg (1530) ingediende Confessio Tetrapolitana en de op de synode van 1533 geformuleerde 16 artikelen te blijven, "dieselben als die recht christlich leer alhie lassen predigen vnnd op derselben ernslich zu halten. Daruff auch den geordneten beuohlen zu bedencken vnnd ratschlagen, wie man den secten, so diser confession vnnd articul zuwider sindt, begegen vnnd die jn diser statt abstellen vnnd fürkommen möge". (132)

In deze zestien artikelen wordt achtereenvolgens gehandeld over het geloof in de drieënige God, de schepping, val en doodstaat van de mens, de zending van Christus en het trekken van de Vader tot Hem, de betekenis van de prediking van het Woord, en van de sacramenten, de gemeenschapsoefening in de gemeente, en de uitsluiting uit de gemeente van allen, die de vermaning niet willen horen, de sleutelmacht der gemeente en de betekenis van het ambt der Christelijke Overheid. (133)

Hier wordt gewezen op de beschouwing van de prediking (het ambt dus), de gemeentebesouwing, de kerkelijke tucht en de functie van de Overheid.

Om de zijnen tot Christus te trekken, gebruikt God de uiter-

lijke prediking (Art. 6). "Zu diesem zugk brauchet gott die eusserliche predig seins worts vnd dan auch die sacramenten. Der Glaub komet auss dem gehöör. Jedoch ist weder pflantzer noch der begüsser etwas, sonder gott, der das gedeyen gibt, alles. Derhalb muss aber ein abbruch sein götlicher genaden vnd werck, wollen den worten vnd handlungen der euangelischen predig vnd sacramenten etwas krafft zugeben, vnns von sünden reinigen, welche krafft sie ann jnen selv haben, wen sie nur von menschen geredt vnd gehandelt werden." Woord en Geest gaan samen. In een discussie over de zaak op de synode met Wacker heeft Bucer zijn standpunt vastgehouden. Een bijzondere daad van God reinigt ons van de zonde. Maar die kracht is eigen aan het Woord.

De gemeente is avondmaalsgemeenschap. Daarom moet het Avondmaal ook uitgereikt worden aan allen die Christus als Heiland erkennen. Daarom moet men de mensen niet van het Avondmaal afschrikken door hen te leren een bevindelijk afsterven en vergoddelijking te verwachten. Deze gemeenschap is met het geloof in Christus gegeven. "Vnder solichen dann, die nun ein leib vnd brot seind in Christo, solle die höchste liebe vnd einikeyt sein, das sie christliche sorg für einander haben, sich durch einander mit aller senffte vnd bescheydenheit vnderweisen, warnen, ermanen yns anhalten. Vnd ist falsch, das ein Christ nit alle soliche bröerlich leren vnd warnen solle, ob si schon weiter bündtnüs mit imm nimmer vffgerecht habenn." (Art. 11)

Over de ban wordt slechts in negatieve zin gesproken. Op de synode was vooral van de zijde van Engelbrecht en de zijnen een hevig verzet daartegen. Niemand mag uitgesloten worden, dan zij die "inn den gröberen lastern ligen vnd entlich nit hören wöllen noch sich die kirch zur besserung vermögen lassen. Dernhalb begeret deren geist nur zerstörung anzurichten, die den bann anders geprauchten wolten."

De sleutelmacht is een macht die volledig gebonden is aan het Woord van God. Een andere macht is er niet: "Anderer gewalt ist by keinem menschen, er sey bapst oder bisshoff, dan nur nach dem wordt gottes vnn auss gottes geist sünde zu behalten vnnd verzeyhen vnnd gar nit durch gsetz, die imm wort gottes nit gegründet, sünde zu machen vnd binden, da gott nit wille bunden haben." (Art 13)

De grootste aandacht wordt geschonken aan de taak van de Overheid. In de laatste drie artikelen, die van een uitvoerige verklaring zijn voorzien wordt de zienswijze van de synode over wat het ambt der Overheid is, uiteengezet. De Overheid moet alles naar vermogen doen, om te zorgen, dat bij haar onderdanen Gods naam geheiligd, zijn Rijk uitgebreid en naar zijn wil geleefd worde. Ze handelt dán in overeenstemming met haar ambt, tot heiliging van Gods naam en uitbreiding van zijn Rijk, "wen sie inn allen treuen, wie sie es vor got erkennet vnd vermag, versihet, das by den jren gottes lere rein vnd rechtschaffen gerüret, iderman verkündiget, dene, die dauon abziehen wollen, ir gotloser freuvel im widersprechen vnnd lesteren ynd dan auch ihn de ngröberen eüsserlichen ergrnissen des lebens gewehret werde. Dann ie die oberkeit das gut fürderen vnd das böss durch straffen abtriben soll." (Art. 15) God gebruikt de dienst des

Woords en ook der Overheid om de zijnen tot onze Heer Christus te trekken. (Art. 16)

In de toelichting op art. 15 wordt duidelijk gezegd, dat de dienst des Woords en die van de Overheid tweeërlei ambt zijn, "die nimmermeer zu ve mischen seind". Het ambt van de Overheid wordt dan vervuld wanneer deze zorg draagt dat bij haar onderdanen het evangelie vlijtig gepredikt wordt, "vnnnd alles gotloss wesen vnnnd was der heylsamen leer Christi entgegen gewert vnnnd abgetriben werde vnnnd dazu auch mitt fleiss verschaffen, das inn ausswendiger hausshaltung der christliken gemeyn gute ordnungen so zu einem stil, stillen fridsamen vnnnd got seligen, leben dienstlich vffgericht werde". De overheid mag niet heersen over de gewetens. Ze mag de dienst van het zwaard niet in de plaats zetten van de dienst des Woords, of deze twee ambten vermengen. Maar anderzijds is het een dwaling te menen, dat die Overheid niet zou mogen bevorderen dat het Evangelie recht gepredikt zou worden "und ergerliche lere vnnnd leven abgetriben werde." (Toelichting op art. 15) Er zijn veel mensen, aan wie de dienst des Woords zowel als de dienst der Overheid tevergeefs is. "jedoch so mag vnnnd solle die eberkeyt solichen jren freuel wehren, welche oberkeyt auch die prediger, so meniglich zu allem guten, das jeden gepüret, auss göttlichem wort treiben, dozu hermanen sollen. Wie dus zegt, dat de Overheid dezulken niet behoort te straffen, hoewel ze nimmer vrome mensen zouden worden, wederspreekt Gods Woord. (Toelichting Art. 16).

Duidelijk blijkt uit deze belijdenis van zestien artikelen, dat er voor het welzijn van de kerk aan de Overheid een grote plaats was toegedacht. Wel zijn het twee ambten. Maar Christus gebruikt ze beide. En de Overheid moet dus altijd weer vermaand worden om te waken niet alleen voor de zuiverheid van de leer van de kerk, maar ook van het leven van de kerkleden.

"Gemeinde: das hiess für Bucer die Stadt Strassburg, die ja nach dem willen von Rat und Burgern eine christliche Stadt sein wollte. Er dachte keineswegs an eine besondere kirchliche Gemeinde neben der bürgerlichen, sowenig wie beide im allgemeinen in den Anfängen der Reformation unterschieden wurden." (134).

b. De Kerkorde: Deze (135) werd niet opgesteld, opdat iemand zou kunnen zeggen: "man wölle dem heyligen geyst rygel fürschieben, vnnnd nichts weiters lernen oder hören." (136) Er werd een commissie van vijf benoemd, twee raadsleden en drie kirchspielpfleger, die aangevuld zou kunnen worden met twee predikanten, en bij wie men bezwaren tegen de leer zou kunnen inbrengen. Richtsnoer daarbij moet alleen de Heilige Schrift zijn. God is een God van orde. En wanneer de Heilige Geest iemand onderwijst, dan onderwijst Hij niet tegen zijn eens gegeven Woord in.

De Raad had reeds bij mandaat van 30 oktober 1531 het ambt van Kirchspielpfleger geschapen, in totaal 21, uit alle zeven parochies drie: een lid van de raad, een lid van een gilde en een gemeentelid. Ze hadden de taak, om als raadsvertegenwoordigers op een bepaalde manier ook in de gemeente over de leer en het leven van de predikanten te waken. Eens per kwartaal vergaderden ze, om over kerke-

lijke zaken te spreken. (137) Nu, door de bepalingen van de synode werd hun bevoegdheid uitgebreid tot een opzicht niet alleen over de predikanten, maar ook over de gemeente.

De Kerkorde spreekt over de tucht, wanneer het gaat om bepalingen "Für die gantz Gemeyn." (138) Er zijn er niet weinigen, die wel de prediking horen, zelfs het Avondmaal gebruiken, maar hun leven laat veel te wensen over. De Naam des Heeren en het H. Evangelie wordt voor door hen gelasterd. De Kirchspielpfleger krijgen nu de macht, om deze mensen te vermanen. "Befinden sie aber dann, die sich soliche grosse offenbare verächter Göttliches Worts, oder wydersprecher bewysen, das man jnen das heylighumb und berlin Göttlichs Worts, nit könde fürwerfen, die lassen sie faren, und bevehlen sie götlichem gericht doch das man inen dennoch burgerliche freundschaft und dienst mit aller senftmut und gutem willen leyste und zu leysten vermane . . . Dergleichen sollen sie auch handeln mit denen, die sich wol mit predig hören uns gemeinschaft der h. sacramenten etwan christen beweisen, aber also leben, dass sie offentliche ergernüss geben uns Christo unserem herren uns seiner kirchen zu schand uns schmach seind uns sich davon durch leren, vermanen, noch christlichem anhalten nit wölten abwenden lassen." (139)

Het motief voor deze hantering van de tucht is de Christelijke liefde. Het is duidelijk, "das da gar keyn lieb Christi sein muss, wo man solichen dienst und fürderung zur seligkeyt, den menschen nit beweyset, oder den selbigen, wo jemant der beweysen würt, nit zu gut hat." (140)

Deze nieuwe Kerkorde betekende voor Bucer en de zijnen de eerste stap op de wet naar de verwezenlijking van zijn kerk ideaal. Men kan concluderen, zo schrijft F. Wendel (141) dat Bucer het in 1534 voor mogelijk heeft gehouden, dat de uitoefening van de kerkelijke tucht zou worden toevertrouwd aan leken, benoemd door de magistraat en bekleed met een kerkelijke autoriteit.

Maar Bucer had zich vergist.

Er kwam een lijdelijk verzet van de kant van de z.g. Epicureërs.

2. *Het verzet tegen de doorvoering van de Kerkorde.*

De invoering van de belijdenis en van de Kerkorde verliep niet zonder moeilijkheden. Reeds tijdens de besprekingen op de synode bleek er verschil van mening te bestaan over de plaats, die de kirchspielpfleger zouden moeten innemen. Bucer wilde hen meer zien als vertegenwoordigers van de Kerk. Maar een man als Jac. Sturm was eerder genegen hen te zien als vertegenwoordigers van de onafhankelijke macht van der Overheid. (142) In zoverre was hier echter geen sprake van een tegenstelling, dat Bucer er geen bezwaar tegen had, omdat het voor hem ging niet om een verandering van de gehele conceptie, maar om secundaire verbeteringen, die in zijn voorstel werden aangebracht.

Te gereder stemde Bucer in deze veranderingen toe, omdat hij er van overtuigd was, dat de Overheid in Straatsburg inderdaad zou waken over de prediking van het Evangelie. Van meetaf had ze dat gedaan. In het begin van de twintiger jaren had ze de zuivere

prediking van de reformatoriese predikanten in beskerming geneem teen die eise van die bisschop. En by aanzienlike vertegenwoordigers van die Overheid leefde inderdaad het besef, dat het die roeping van die Overheid was, om dat te blijven doen. Mannen als Sturm, Herlin, Kniebis en Pfarrer deelden het gezichtspunt van die predikanten, en ze deden dat niet alleen vanuit een soort politiek, om zich die invloed in die kerk niet te laten ontnemen, maar vanwege het besef daartoe geroepen te zijn. Het was voor hen een religieuse overtuiging. (143) Daarom mocht er met hen verschil van inzicht bestaan in vragen van secundair belang, in wezen zouden die moeilijkheden niet uit deze hoek te verwachten zijn.

Uit die hoek kwamen die moeilijkheden dan ook niet.

Naast die Overheidsvertegenwoordigers, die van harte het standpunt der Reformatie toegedaan waren, lieten zich echter ook anderen gelden die die nieuw verworven vrijheid wilden gebruiken om zich in geestelijke zaken door niets of niemand te laten beknotten. Uit hun kringen kwam altijd weer die uitgesproken vrees naar voren dat er in Straatsburg een nieuw pausdom zou worden opgericht.

Op 20 Maart 1534 gaven verschillende raadsheren hun mening over die ingevoerde belijdenis, Waarschijnlijk hadden deze niet aanwezig kunnen zijn, toe die zaak op 4 maart officieel in bespreking was. (144) Maar hun gedachten zullen niet veel verschild hebben van die van die meerderheid. Een groot enthousiasme spreekt in geen geval uit deze verhandelingen. Men is intengendeel beducht dat die predikanten te heftig zullen preken; men moet niet zo verschrikkelijk over die duivel preken; men weet niet zo zeker wat men geloven moet, als er maar geen scheuringen zijn; Carl Mieg zal uitgesproken hebben wat veel raadsleden gedacht hebben: "will dem, so m.h.h. erkennen nicht zuwider seyn, hoff aber doch night, dass er gefangen sei als ein lai, was er nicht verstände, dass ers eben also glauben und bekennen muss." (145)

Deze houding is er die oorzaak van geweest, dat, voor het gevoel van die predikanten die zaak op die lange baan geschoven werd. Herhaaldelijk hebben deze laatsten moeten verzoeken, dat eindelijk eens die belijdenis en die Kerkorde zou worden ingevoerd en dat eindelijk ook eens die hand zou worden gehouden aan die verschillende raadsmandaten, die waren uitgegaan.

Op 28 januari verzochten die predikanten om die synodale aangelegenheden eindelijk definitief te regelen. 2 Februari werd hun verzoek op schrift gesteld bij die Raad ingeleverd. 8 Februari 1534 gaven die predikanten van die synode hun gedachten over het verzoek van die predikanten. Op 16 Februari werd dat wat die eerste vier punten betreft, officieel in die raad behandeld, waarbij die leer werd vastgesteld. Maar altijd kwam het er op neer dat "man den predicanten solle ansagen, das sie nochmals gedult tragen." (146) Eindelijk werden op verschillende vergaderingen in die maand juni diverse besluiten genomen betreffende die secten en die dwang om die kinderen te laten dopen.

Maar van die uitvoering van al deze besluiten kwam niet veel. Ruim een jaar later brengen Capito, Hedio, Bucer en Zell mondeling

hun bezwaren ter kennis van de Raad (7 augustus 1535). Ze wijzen op de toorn van God die zich zo duidelijk openbaart omdat men niet leeft naar zijn geboden. Gewezen wordt op het boerenoproer, op het gevaar van de Turken, op het voorbeeld van Münster. "Bitten um gottes willen, m.h.h. wollen sich zu gott kehren, busse wirken uns damit den zorn gottes abzuwenden; man sehe, die von der oberkeit nicht alle zur predigt giengen; wenige das nachtmal brauchen; dann man werde zu keiner kirch mehr kommen, man hab dan das nachtmal und brauche den schlüssel". (147) De jeugd zou de kerkdiensten moeten bezoeken enz. De toenemende zedelijke verwildering drinken spelen, hoererij, stemt tot grote bezorgdheid. Wanneer de raadsleden zelf niet meelevend, wat mag dan van de anderen verwacht worden? Inderdaad scheen dit te helpen. Men besloot de raadsheren te vermanen om met een goed voorbeeld vooraan te gaan. Op 19 september werd een mandaat uitgegeven ter bestrijding van al de misstanden. (148) Maar alles was slechts van tijdelijke aard. Te velen in de Overheid en in de stad waren niet van harte de Reformatie toegedaan. Hun medewerking was niet te verkrijgen.

Bucer betitelt deze tegenstander van zijn tuchtplannen dikwijls met de naam "epicureeërs". Vooral in de kringen van patriciërs en vooraanstaande kooplieden waren deze mensen te zoeken. (149) Bucer klaagt over hen in verschillende brieven. In een schrijven aan Luther (19 augustus 1535) wijzen de predikanten van Straatsburg er op, "quam necessarium sit hoc maxime tempore, ecclesiis totis animis conspirare, dum nimirum ita instant papistae, non vi tantum, sed etiam minitendo Concilium, sectae tam multae et omportunae, et qui passim incredibili vi irrumpit epicurismus." (150) In een brief aan á Lasco stelt Bucer tegenover de Papisten de epicureeërs met de fanatici op één lijn. (151)

Hoezeer deze activiteit van de epicureeërs Bucer met zorg vervulde, blijkt wel uit het feit dat hij er over schrijft aan zijn vrouwde vriendin. Aan Margarethe Blaurer bericht hij over de toestand in Straatsburg (4 januari 1533) "Die secten haben hie vberhant genomen vnd das heylig wort gottes jn diese verachtung bracht, do neben die alt epicurische sect alss sicher alss ie herfürbrochen ist. Gott helff seynem kleynen heufflein!" (152) Wanneer de synode gehouden wordt, schijnt het een ogenblik dat ook de macht van deze lieden aan het tanen is. Met het oog daarop schrijft Bucer aan Musculus (9 juli 1533) "Cum synodus intra paucos dies absoluetur spero res tranquilliores habituras". (153)

Dat het niet alleen Bucer was die hier de oorzaak van de komende toorn van God zag, kan duidelijk worden uit de raadspredikatie, die Hedio hield (14 januari 1534) en waarin hij de overheden wijst op hun taak, niet alleen tegenover de Anabaptisten, maar ook tegenover de man "der gar nichts glaubt daraus dann ein ellend, mutwillig, epicurisch, vyhisch leben volget... Der obrer, so er nit straffet das, das er solt und möchte, machet er sich fremder sünden teilhaftig." (154)

En wanneer de grote catastrofe komt, het Interim, en Bucer moet als een vluchteling de stad verlaten om zijn laatste levensjaren door

te brengen in Engeland, dan zoekt Bucer de oorzaak van al de elende in de tegenstand, die van deze kant kwam. De Heere heeft ons gestraft om onze ondankbaarheid, oordeelt hij, "dasz wir viel gewuszt und wenig gethan, und seiner zucht nicht mit der lehre gehalten haben . . . O maledictum Mammona!" (155) De Satan heeft, nadat hij in de pauselijke tegenstand de nederlaag moest lijden, door de verachting van de sacramenten het zelfde bereikt. Hij voerde het epicureïsme in. (156) Ook in zijn "De Regno Christi" komt Bucer op dit alles terug. Dáár ligt de oorzaak van al de rampen, die het Inetrim over Straatsburg heeft gebracht. Onder het voorwendsel van evangelische vrijheid hebben de meesten gestaan naar epicureïsche teugelloosheid. (157)

En in het verzet van deze groep ligt uiteindelyk de oorzaak, dat Bucer's plannen tot Reformatie van de gehele stad een illusie bleken te zijn. Hier ligt ook de oorzaak van de verzelfstandiging van de Kerk tegenover de Overheid, zoals die zich begint af te tekenen in zijn geschrift "Von der waren Seelsorge" en zoals die volledig zou worden uitgewerkt en verwezenlykt in de Christliche Gemeinschaften in Straatsburg. (1546—1550)

Het kerkbegrip, zoals we dat getekend vonden in "Von der waren Seelsorge", het ideaal dus van een levende gemeente, waarin de ambten zelfstandig functioneren en waarin de tucht wordt gehandhaafd als etn geestelyk genademiddel — naast de straf van de Overheid —. Dat kerkbegrip vindt zijn wortels in de controvers met Rome. Het werd verduidelijkt in de controvers met de Anabaptisten. Het ontving materiele inhoud in de Avondmaalsstrijd. Maar het zou met dit alles alleen nog niet geheel duidelyk voor ons staan. De "finishing touch" ontving dit Kerkbegrip in de onverzettelijke houding van de Epicureeërs, waardoor Bucer gedwongen werd méér zelfstandigheid aan de Kerk en haar tucht te verlenen, dan oorspronkelyk in zijn bedoeling moet hebben gelegen.

In zijn studie over het begrip "gemein nutz" heeft Kohls de ontwikkeling getekend die ook voor Straatsburg gold. "Schliesslich entsteht in den Reichsstäten für die Kirche . . . dadurch, dass sich die städtische Obrigkeit auf dem Hintergrund det Leitidee des "gemein nutz" nicht nur tolerant, sondern vielfach auch sehr zurückhaltend zeigte ein naheliegender Anlass, nach mächtiger Eigeneinfaltung selbst aktiv in die Lücken zu springen, die die Obrigkeit im öffentlichen Leben gelassen hat." (158)

G. Anrich heeft er terecht op gewezen hoe Bucer uit de eenvoudige leken die in opdracht van de magistraat handelden de organen der Kerk schiep, waardoor deze zelf handelt uit naam van Christus. Hij noemt het een metabasis eis alle genos. (159) Een voorbeeld, hoe het kón, moet Bucer daarby voor ogen hebben gestaan.

3. De invloed van Oecolampadius.

W. Köhler heeft er in zijn studie "Zürcher Ehegericht und Genfer Konsistorium" (160) op gewezen, dat de gedachte van een kerkelyke gemeente als een zelfstandige organisme niet het eerst te vinden is by Martin Bucer, maar by Oecolampadius in Basel. "Die Kirchengemeinde wird als selbständiges kirchenrechtliches Organ ne-

ben der bürgerlichen Gemeinde konstitueert, trotzdem beide ein christliches Gemeinwesen bilden." Daarmee is dus de gedachte van Bucer te herleiden tot zijn oorsprong bij Oecolampadius. Merkwaa-digerlijze was Bucer aanvankelik niet ingenomen met de gedachten van de Baseler reformator. In een brief aan Zwingli blijkt dat hij oktober 1530 bij Oecolampadius op bezoek was. (161) Hij scharift dat hij teen diens gedachten over de Kerkelike tucht bezwaren koesterde. Waarschijnlijk heeft Bucer in die dagen nog gemeend dat met behulp van de Christelike Overheid alleen de tucht zou kunnen worden geoeftend. Later echter moet er van Oecolampadius een rechtstreekse invloed op Bucer zijn uitgegaan en mede door de gang der gebeurtenissen in Straatsburg moet Bucer gewonnen zijn voor de gedachten waartegen hij eerst bezwaren koesterde. Reeds tijdens de Reformatie te Ulm (1531) waar hij samen met Blaurer en Oecolampadius leiding had te geven, bleek iets van de invloed van Oecolampadius in het parrallelisme waarmee Bucer de Kerk en de Overheid tekende. (162) Naarmate de teleurstelling over de gang van zaken in Straatsburg groter werd, kwam er meer plaats voor de gedachten van Oecolampadius. Het is in de vorm die Bucer er aan gaf, dat ze bekend zijn geworden in "Von der waren Seelsorge", dat ze vorm gekregen hebben in de Kerkorde van Hessen, waarin hele passages letterlik herinneren aan wat Bucer in "Von der waren Seelsorge" schreef en dat ze via Genève hebben doorgewerkt in heel het Gereformeerde Protestantisme.

Tegen deze achtergrond is de plaats duidelik van Bucer's geschrift. Het moe voor Bucer zelf een grenzeloze teleurstelling zijn geweest dat hij de verwezenliking van zijn gedachten in Straatsburg niet gezien heeft. Desondanks blijft het zijn verdienste, dat hij ook wat het kerk- en ambtsbegrip betreft via de media gewezen heeft tussen Roomse hiërarchie en Anabaptistiek individualisme; tussen een nieuw wettisme en een teugelloze bandeloosheid. En we kunnen niet beter doen dan het gebed overnemen dat Bucer bad in zijn laatste geschrift over de kracht en het gebruik van het heilig ministerium: "Donet itaque nobis Dominus, ut eius median viam teneamus." (163)

-
1. J. W. Baum, *Capito uns*, Butzer 1860, S. 600.
  2. G. 'Anricch, *Martin Bucer*, 1914, S. 125—130.
  3. H. Eells, *Martin Bucer*, 1931, p. 156 s.
  4. J. Courvoisier, *La notion de l'Eglise chez Bucer*, 1933, p. 97-115. Verge-lik de kritiek van R. Stupperich in "Die Kirche in M. Bucers theologische Entwicklung", *Archiv für Reformationsgeschichte*, Jrg. 35, (1938), S. 82.
  5. F. Wendel, *L'Eglise de Strasbourg*, 1942, p. 159, 170, 187, 190, 191, 193, 239.
  6. In *Archiv für Reformationsgeschichte*, *Ergänzungsband V*, (Festschrift für H. v. Schubert), 1929, S. 59—63. G. Anrich stelde een bredere studie over deze jaren in het vooruitzicht, die echter door zijn overlijden in 1930 nimmer verschenen is. Vgl. W. Bellardi, *Die Geschichte der "Christlichen Gemeinschaft"* in *Strassburg (154/1550)*, 1934, S. 20 Anm 1.

7. Bellardi, o.c., S. 10—22. Vgl. G. J. van de Poll, *Martin Bucer's liturgical ideas*, 1954, p. 56—66.
8. H. A. Köstlin, *Die Lehre von der Seelsorge*, 1895, S. 60—71. Het citaat S. 61.
9. E. Thurneysen, *Die Lehre von der Seelsorge*, 1957, S. 129 f.
10. P. Biesterveld, *Het huisbezoek, herzien door T. Hoekstra*, Kampen, z.j. blz. 84—88.
11. Courvoisier, o.c., p. 97.
12. Zo bij W. Köhler, *Dogmengeschiede als Geschiede des christlichen Selbstbewusstseins, Das Zeitalter der Reformation*, 1951, S. 323.
13. Bucer en Capito aan de raad van Bazel, 19 febr. 1538. Arch. f. Ref. Gesch., Jrg. 36, 1939, S. 237. Uitgawe van belangrike stukke deur E. Bizer.
14. W. Köhler, *Zwingli und Luther, II*, 1953, S. 518.
15. Eells, o.c., p. 224. Vgl. B. Moeller, *Joh. Zwick und die Reformation in Konstanz*, 1961, "die Zürcher Tagung, die für Bucer vielleicht die schwerste Niederlage bedeutete", S. 198.
16. G. Anrich, *Martin Bucer*, S. 68.
17. Vgl. G. Anrich, t.a.p. Vooral: E. W. Kohls, *Die Schule bei M. Bucer*, 1963, S. 89.
18. Von der waren Seelsorge, 1538. (Ex. in de U.B. te Utrecht) afgekort: V.d.w.S. CXVI.
19. V.d.w.S., Inleiding Aii/Aiii.
20. V.d.w.S., idem Aiii.
21. V.d.w.S., idem, A v en de volgende (ongenummerde blz.
22. V.d.w.S., laaste ongenummerde blz. v.d. inleiding.
23. V.d.w.S., I; vgl. *De vi et usu sacri ministerii*, in: *Libellus vere aureus. D. Martini Buceri, Basileae, MDLXII*, p. 16.
24. V.d.w.S., III.
25. Idem IIII.
26. Idem IIII.
27. Idem V.
28. Vgl. de inleiding tot Bucer, *Deutsche Schriften, I*, 1960, S. 33f.
29. V.d.w.S., V.
30. A. Lang, *Der Evangeliekommentar Martin Butzers*, 1900, S. 307.
31. V.d.w.S., IX; *De Vi et Usu...* p. 124.
32. V.d.w.S. XII.
33. Idem, XIII.
34. Idem, XVI.
35. Idem, XVII; vgl. W. Bernoulli, *Das Diakonenamt bei M. Butzer*, 1953.
36. V.d.w.S. XVIII; vgl. *De Regno Christi, Martini Buceri Opera Latina, Vol. XV*, ed F. Wendel, p. 60: "Hic autem observandum est, non oportere presbyteros omnes esse litteris et linguis, vel etiam facultate publice docendi instructos, quod munus quamquam etiam sit presbyterorum, praecipue tamen ad eum pertinet, qui primum inter presbyteros locum tenet, cui Episcopi nomen peculiariter attribuitur."
37. V.d.w.S., XXVIII.
38. Idem, XXXII.
39. Idem, XXXIV.
40. Idem, XXXVI; vgl. voor de handoplegging *De Regno Christi*, p. 66.
41. Idem, XXXVII; *De opmerking van A. Lang, Puritanismus und Pietismus*, 1941. S. 30/31, is met het oog op de brede uiteenzetting, die Bucer geeft

- van het ouderlingen ambt, onbegrijpelijk. Vgl. Bellardi, o.c., S. 20; F. Wendel, *De Regno Christi*, p. 61, n. 7.
42. Dit blijkt alleen al uit het aantal pagina's dat Bucer aan de bespreking van de zaak weidt. Vgl. V.d.w.S., IXXXII.
  43. V.d.w.S., LII.
  44. Idem, LIII.
  45. Idem, LIII.
  46. Idem, LVII.
  47. Idem, LVIII.
  48. Idem, LIX.
  49. Idem, LXI.
  50. Idem, LXII/LXIII.
  51. Idem, LXIII.
  52. Idem, LXV.
  53. Idem, LXVI.
  54. Idem, LXVII.
  55. Idem, LXIX.
  56. Idem, LXXIII.
  57. Idem, LXXIII.
  58. Idem, LXXVII.
  59. Idem, LXXVIII.
  60. Idem, LXXX. Door het invoeren van de confirmatie trachtte Bucer ook aan een mogelijk bezwaar tegemoet te komen.
  61. Idem, LXXXI.
  62. Idem, LXXXII.
  63. Idem, LXXXVI; vgl. Inleiding Aiiiii; *De Vi et Usu*... p. 13.
  64. Idem, LXXXII.
  65. Idem.
  66. Idem, LII.
  67. Idem, LXXXV.
  68. Idem, XXIX.
  69. Idem, XLII.
  70. Idem, XLV.
  71. Idem, XLV.
  72. Idem, LI.
  73. Idem, LI.
  74. Idem, LXXXII; vgl. XLIII.
  75. Idem, XLV.
  76. Idem, L.
  77. Idem, LXXV.
  78. Idem, LXXXVII.
  79. Idem, LXXXVI.
  80. Idem, CI.
  81. Vergelijk voor een weergave van Bucer's staatsopvatting ook: W. Pauck, *Das Reich Gottes auf Erden*, 1928, S. 55—59.
  82. Vgl. A. Lang, *Ev. Kommentar M. Butzers*, S. 315.
  83. A. Lang, *Ev. Kommentar M. Butzers*, S. 312.
  84. O. Rischl, *Dogmengesh. d. Prot.*, III, 1926, S. 129. Verg. Stupperich, "Die Kirche in M. Bucers theologische Entwicklung", *ARG*, S. 81—90.
  85. *Handel mit Cunrat Treger, Martin Bucers Deutsche Schriften*, II, S. 48.

86. Idem.
87. Idem, S. 69.
88. Idem, S. 69/70.
89. Idem, S. 86/87.
90. Idem, S. 87.
91. G. Anrich, Martin Bucer, S. 36.
92. Handel mit Cunrat Treger, Deutsche Schriften, II, S. 89.
93. Idem, S. 93.
94. Idem, S. 93/94.
95. A. Lang, Ev.-Kommentar M. Butzess, S. 177.
96. Idem, S. 126/127.
97. Idem, S. 132.
98. G. Anrich, M. Bucer, S. 128.
99. Stupperich in ARG, "Die Kirche in M. Bucers theol. Entwicklung", S. 95; V.d.w.S. XII.
100. P. L. Maier in ARG, Jrg. 54, 1963, S. 90; Vgl. vooral Quellen zur Geschichte der Täufer, Band I en II (Quellen und Forschungen zur Reformationsgeschichte Bd. 26 en 27), Stadt Strassburg 1522—1532/1533—1535) Afgekort: Quellen I en II. Voor de wortels van de doperse beweging in Staatsburg zie vooral I, S. X-XIV.
101. F. Heyer, Der Kirchenbegriff der Schwärmer, 1939, S. 5.
102. F. Heyer, o.c. S. 3.
103. In: Das Täuferturn Erbe und Verpflichtung, 1963, S. 115—129.
104. Idem, S. 115.
105. Idem, S. 116.
106. Idem, S. 117.
107. M. Bucer, Deutsche Schriften, II, S. 238.
108. Zie F. Heyer, Das Kirchenbegriff der Schwärmer, S. 75.
109. De Vi et Usu . . . , p. 26. "Non enim hominum naturam, ad naturae officia mutat Christus, sed suae restituit naturam integritati, et dignitati, ad quam condita est, eiusque omnia officia, quae ex divina constitutione congruunt, reparat et sanctificat."
110. Anrich, M. Bucer, S. 77.
111. J. C. Wenger, Die dritte Reformation, 1963, S. 86.
112. Vgl. de excurs van Kohls, o.c., S. 121.
113. Vgl. voor de confirmatie bij Bucer: W. Diehl, Zur Geschichte der Konfirmation, 1897; K. Frör, Zur Geschichte uns Ordnung der Konfirmation in den Lutherischen Kirchen, 1962, S. 49—52.
114. Quellen, I, S. 424/425.
115. Brief van de Straatsburger predikanten aan de raad van Constanz, ARG., 36. Jrg. S. 216.
116. Zie W. F. Dankbaar, Martin Bucers Betrekkingen tot den Nederlanden, 1961, S. 8—14; Vgl. J. V. Pollet, Martin Bucer, études sur la correspondance, I en II, (resp. 1928, 1962) afgekort: Pollet 1 en II. Hier I, p. 9—18.
117. ARG, 36. Jrg., S. 216.
118. In sacra quator evangelia Enarrationes perpetuae, MDXXXVI, p. 42/43. Vergel. A. Lang, Der Ev. Kommentar M. Butzers, S. 298—316.
119. Anrich, M. Bucer, S. 63.
120. De Vi et Usu . . . p. 124.
121. Anrich, M. Bucer S. 77.

122. Pollet, I, p. 110.
123. Het citaat bij Anrich: Ein Bedacht Bucers, ARG, S. 63. Zie Bellardi, o.c. S. 21; Courvoisier, o.c., p. 34 (tegen M. Doumergue).
124. Pollet, II, p. 529.
125. V.d.w.S., Inl. Aiiii
126. V.d.w.S., Inl. ongenummerde blz.
127. V.d.w.S., XVII.
128. V.d.w.S., XXXVII.
129. V.d.w.S., LXXXVIII.
130. V.d.w.S., LXXII.
131. Quellen I en II.
132. Quellen II, S. 25 286.
133. De tekst van de confessie in Quellen II, S. 25—32; Wendel, o.c., p. 243—252.
134. H. Bornkamm, Martin Bucers Bedeutung für die europäische Reformationsgeschichte, Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte nr. 169. Jr. 58. Heft. 2. S. 14.
135. A. L. Richter, Die Ev. Kirchenordnungen des XVI. Jhdts., 1846, S. 231—239.
136. A. L. Richter, o.c. S. 232.
137. Vgl. Bellardi, o.s. S. 17.
138. A. L. Richter, o.c. S. 236—238.
139. Idem, S. 237/238.
140. Idem, S. 238.
141. F. Wendel, o.c.p. 186.
142. Idem, p. 116.
143. Idem, p. 167.
144. Idem, p. 113.
145. Quellen, II, S. 294.
146. Idem, II, S. 279.
147. Idem, II, S. 473; vgl. J. Adam, Evangelische Kirchengeschichte der Stadt Strassburg bis zur französischen Revolution, 1922, S. 187.
148. Quellen, II, S. 478/479.
149. Pollet, I, p. 110, n.3.
150. Pollet, I, p. 149.
151. Pollet, I, p. 232.
152. Quellen, II, S. 1.
153. Quellen, II, S. 120.
154. Quellen, II, S. 263.
155. Pollet, I, p. 255.
156. Pollet, I, p. 271.
157. Vgl. Anrich, Ein Bedacht . . . S. 65.
158. Kohls, o.c.S. 129.
159. Anrich, Strassburg und die calvinische Kirchenverfassung, Reden, bei der Rektoratsübergabe am 3 Mai 1928, 1928, S. 21/22.
160. Quellen und Abhandlungen zur Schweizerischen Reformationsgeschichte, VII, 1932, S. 284.
161. F. Staehelin, Briefe und akten zum Leben Oekolampads, II, 1934, 515.
162. Vgl. Pollet, II, p. 173, n. j.
163. De Vi et Usu . . . , p. 15.